

Anastazja Wilczkowska

Університет Яна Кохановського, Філія в м. Петров-Трибунальський

Використання ідей Фрідріха Фребеля в практиці виховання дітей дошкільного віку

Zastosowanie idei Fridricha Froebela w praktyce
wychowania dzieci w wieku przedszkolnym

The application of the ideas of Friedrich Froebela
in the practice of the education of children of preschool age

Ключові слова

Фрідріх Фребель, детский сад, діти, гра, сім'я, дошкільне виховання

Анотація

Стаття розкриває життєвий шлях Ф.Фребеля, його педагогічну працю в Німеччині та Швейцарії. Показана сутність фребелевської педагогічної концепції, щодо всебічного виховання дітей з широким застосуванням дидактичних ігор. Описана його організаторська та педагогічна діяльність, яка була спрямована на покращення суспільного дошкільного виховання. Висвітлено основні аспекти педагогічної системи Ф.Фребеля та її вплив на теорію і практику виховання дітей у дошкільний період їхнього життя у дитячому садку та родині.

Słowa kluczowe

Fridrich Froebel, przedszkole, dzieci, gry, rodzina, wychowanie przedszkolne

Streszczenie

Artykuł przedstawia życiorys F. Froebela, w tym jego pedagogiczną działalność w Niemczech i w Szwajcarii. Omówiona została również istota pedagogicznej koncepcji F. Froebela dotyczącej wszechstronnego wychowania dzieci z szerokim wykorzystaniem gier dydaktycznych oraz jego działalność organizacyjna, która była skierowana w stronę doskonalenia wychowania

przedszkolnego. Naświetlone zostały także podstawowe aspekty pedagogiczne F. Froebela oraz ich wpływ na teorię i praktykę wychowania przedszkolnego w rodzinie i w przedszkolu. Pedagogika przedszkolna F. Froebela połączyła aspekty społeczne opieki nad dziećmi z podstawami wszechstronnego wychowania, tworząc fundamenty dla przyszłego systematycznego nauczania w szkole oraz szybkiej adaptacji ku niemu w klasie pierwszej.

Key words

Friedrich Froebel, kindergarten, children, games, family preschool education

Summary

The article presents some facts about F. Froebel's life and his pedagogical career in Germany and Switzerland and explicates the essence of F. Froebel's pedagogical approach to the comprehensive education of children with the use of educational and pedagogical activity aimed at improving public pre-school education. Also exposed are the fundamental aspects of F. Froebel educational systems and their impact on the theory and practice of preschool education in the family and kindergarten. His preschool social aspects linked custody of children to the basics of their comprehensive education, thereby creating a foundation for future systematic training in school and quickly adapting it to the first grade.

Вступ

Сучасна педагогіка потребує творчого використання педагогічної спадщини різних історичних епох і країн світу. Вивчення історії розвитку педагогічної думки і діяльність видатних педагогів, які внесли свій вклад (оригінальні ідеї та новаторський досвід) у подальше удосконалення системи виховання і навчання підростаючих поколінь дає можливість у наш час розробляти сучасні концепції гуманістичної педагогіки в основу якої покладена система формування всебічно розвинутої дитини. Одним із видатних педагогів-гуманістів, який розробив оригінальну теорію та обґрунтував її в практиці суспільного дошкільного виховання був Фрідріх Фребель.

Життєвий шлях і педагогічна концепція Ф.Фребеля

Фрідріх Фребель народився 21 квітня 1782 р. в м. Обервейсбах князівства Шварцбург-Рудольфштад (Німеччина), він був наймолодшою шостою дитиною в сім'ї пастера. Коли Фрідріху було шість місяців змерла його мати. Через 3 роки його батько знову оженився. Однак

батько та мачуха не приділяли ніякої уваги молодшому сину. Тому з дошкільних років Фрідріх повинен був розраховувати тільки на себе. Він постійно спілкувався з природою, а як тільки навчився читати то самостійно вивчав Біблію. Ці три обставини: втрата матері, любов до природи, а також глибока християнська віра мали значний вплив на його педагогічну концепцію щодо виховання дітей, яку він пізніше розробив. Згадуючи своє дитинство Ф.Фребель охарактеризував його, як „самий тяжкий період свого життя”.¹

Життєвий шлях Ф.Фребеля був досить складний. В юнацькі роки він розпочинає пошуки професії, яка б відповідала його інтересам. Однак, за його думкою, він не мав ніяких здібностей до педагогічної діяльності. По закінченню народної школи в м. Обервайсбахє його забрав до себе дядько, який проживав в м. Штадтільм, де Фрідріх закінчив муніципальну школу. В 1799 р. він поступив до університету в м. Йене на природничий факультет, який після двох років навчання повинен був залишити у зв'язку з важкою хворобою батька. З ним він перебував до його смерті в 1802 році. Тільки в 1810 р. Ф.Фребель зміг продовжувати навчання в іншому університеті м. Готтінген на природничому факультеті, де він також вивчав (в основному, самостійно) філософію, історію, антропологію, а також педагогіку, що дало йому можливість отримати енциклопедичну підготовку. Завершив він свою університетську освіту в Берлінському університеті у 1812 році.

Педагогічні погляди Ф.Фребеля формувались під впливом ідей видатного швейцарського педагога Й.Г.Песталоцці. Саме його концепція відіграла суттєву роль у формуванні педагогічних поглядів Ф.Фребеля на виховання дітей дошкільного і молодшого шкільного віку.

Й.Г.Песталоцці вважав, що на розвиток дитини впливають три головні сили:

- сила інтелектуальна (сила розуму), яка складається, в основному, із здібностей пізнавальних;
- сила фізична (сила рук), яка пов'язана з контролем за рухами всього тіла і мануальними здібностями;
- сила моральна (сила серця), яка закладає якості характеру особистості.

Ці три сили є рушійними чинниками, які стимулюють всебічне виховання дітей та молоді в найбільш оптимальний спосіб. Досягти високого рівня розвитку вище зазначених сил у дітей можна при умові їх стимуляції в процесі навчання, починаючи з дошкільного віку.²

¹ W. Lange, *Pedagogiczne dzieła zebrane F. Frobla*, t. 1: *F. Frobel i jego edukacja człowieka i pedagoga*, t. 2: *Poglądy F. Frobla na wychowanie człowieka oraz eseje różnej treści*, Berlin 1862, s. 360

² Cz. Kupisiewicz, *Mysliciele – o wychowaniu*, Warszawa 2000, s. 495.

Відмінність Фребелівської позиції полягала у розумінні того, що людина є частиною природи, яку створив Бог і різноманітна людська діяльність детермінована божественною силою. Внутрішній світ людини, в якому закладені потенціальні сили, повинен постійно розвиватись та удосконалюватись. Тобто, підтримка процесу розвитку цих сил полягає на отриманні дитиною різноманітного життєвого досвіду, якій пізніше розподіляється в певну структуру. Ф.Фребель підкреслював, що виховання та навчання дітей, згідно з теорією Й.Г.Песталоцці, повинно поєднувати елементарні сили: голови, рук та серця з метою досягнення дітьми успіхів в освіті.

З цього можна зробити висновок, що виховання, за думкою Ф.Фребеля, має глобальний характер і включає наступні аспекти: пізнавально-інтелектуальні разом з фізично-мануальними, а також з соціальними та релігійними. У навчальному процесі слід обов'язково враховувати індивідуальний підхід до дітей. Релігійне та моральне виховання повинне займати ведучу роль і проводитись у групі дітей для того, щоб вони оволодівали практичним досвідом спілкування між собою. Ф.Фребель вважав, що педагогічна концепція Й.Г.Песталоцці потребує подальшої теоретичної та практичної модернізації і більш широкого застосування у виховній практиці дітей. Ці погляди він виклав у своєї першої публікації „Коротке обговорення принципів виховання та навчання Й.Г.Песталоцці” (1809 р.).

У березні 1813 р. розпочалася війна з Наполеоном. Ф.Фребель пішов добровільно до пруської армії і до травня 1814 р. брав активну участь в цій війні. В червні 1814 р. після демобілізації він був зарахований на посаду асистента в Берлінському університеті. В цей період Ф.Фребель почав розробляти свою педагогічну концепцію виховання дітей, так звану „сферичну філософію”, в основі якої були покладені постулати християнської моралі. У 1817 р. він переїхав до м. Кельхау, де заснував приватну школу під назвою – „Загальновиховний німецький заклад”. За короткий період ця школа стала популярною серед батьків та педагогічної громадськості цього регіону, в ній навчалось близько 60 учнів. Однак політика канцлера Міттерніха, щодо народної освіти і лібералізму в педагогіці, введення в країні поліцейського надзору за школами, ліквідація студентського братства привели до закриття цієї школи, яку влада окреслила – „гніздом демагогів”.³

Період праці в м. Кельхау з 1817 по 1831 р. був для Ф.Фребеля найбільш продуктивним. За цей час він написав значну частину своїх книг, а також статей з дидактики та теорії виховання, обґрунтування вимог щодо складання навчальних програм та ін. В цих публікаціях Ф.Фребель узагальнив свій педагогічний досвід і обґрунтував особисті

³ W. Lange, *Pedagogiczne dzieła zebrane F. Frobla*, op. cit.

погляди на навчально-виховну систему дітей. Найбільш відомими з них були: „Універсальне навчання, яке відповідає німецькому характеру і основним потребам німців”(1821 р.), „Про навчання у Німеччині”(1823 р.), „Виховання моралі” (1826 р.).

Після закриття школи в м. Кельхау та неможливості реалізації своїх педагогічних ідей в Німеччині Ф.Фребель переїхав до Швейцарії, де почав працювати у приватному виховному закладі в м. Вергензее. Пізніше він був призначений директором дитячого будинку в м. Берні і одночасно елементарної школи в м. Бургдорфі. Ф.Фребель розробив оригінальні навчальні плани для цих закладів. Система навчально-виховного процесу передбачала викладання всіх навчальних дисциплін на основі активної творчої діяльності дітей, яка також поєднувала їх знання з практикою оточуючого життя та підготовкою їх до майбутньої праці. Навчальний план для елементарної школи охоплював курс навчання для трьох класів, в яких навчались діти 4-6, 6-8 та 8-10 років. Система навчання спиралась на широке застосування різноманітних ігор (переважно дидактичних та рухливих). Це заклало фундамент до наступного етапу науково-педагогічної діяльності Ф.Фребеля, коли він зайнявся розробкою концепції дошкільного виховання, в основі якої було покладено ігровий метод.

Однак новаторська діяльність Ф.Фребеля постійно критикувалась клерикальними католиками, а також учнями Й.Г.Песталоцці, зокрема, Хеггером і Фелленбергом, які не погоджувались з його методикою навчально-виховного процесу в цих навчальних закладах. Для того, щоб привернути увагу педагогічної громадськості до своєї концепції Ф.Фребель опублікував в 1833р. книгу „Принципи навчання людини”, яка практично була вже написана ним три роки тому.

У зв'язку з хворобою дружини та проблемами, які склались в його педагогічної діяльності у Швейцарії в травні 1836 року Ф.Фребель повернувся до Німеччини, де зосередив свої зусилля на розробці системи освіти та виховання дітей дошкільного віку. У червні 1840 р. за його ініціативою у м. Бланкенбургу було відкрито дошкільний заклад, який отримав назву „Дитячий сад”. До основи навчально-виховного процесу якого була покладена Фребелевська концепція „сферичної філософії”. За його думкою діти повинні були відчувати себе, як квіточки в саду, які рослини під наглядом виховательок-садівниць.⁴ Головну мету дошкільного виховання Ф.Фребель вбачав у розвитку природних здібностей дитини, зачатків її духовних спрямувань, почуттів та прагнень. „Подібно до того як садовник або землероб доглядає свої рослини, підтримуючи в усьому зв'язок з природою і доводить їх до

⁴ I. Adamek, *Teoria i praktyka przygotowania do szkoły w warunkach rozwoju polskiego przedszkola (druga połowa XIX wieku – 1918 rok)*, Kraków 2000, s. 374.

розвитку, точнісінько так і ми маємо прагнути ставитися до дитини і взагалі до людини стосовно її природи, її внутрішніх законів маємо розвивати її, виховувати і навчати у непорушному єднанні з життям і природою, у постійному зв'язку з першоджерелом будь-якого життяТаке розуміння дитини й людини взагалі є першими вищим основним положенням і головною вимогою виховання людини.”⁵.

Важливим аспектом пов'язаним з успішним функціонуванням дитячого садка Ф.Фребель вважав здійснення відповідної підготовки педагога – „садівниці” (за його назвою). Вона повинна турбуватись про психо-фізичний і розумовий розвиток дітей, мати добру методичну підготовку, знати вікові особливості дошкільників, враховувати у педагогічній праці їх індивідуальні прояви.

До найважливішого компоненту педагогічної концепції Ф.Фребеля відносяться дидактичні ігри, які проводяться під керівництвом дорослих і самостійно дітьми з широким використанням певних предметів (дарів). Вони застосовуються не тільки як дидактичний матеріал, а також для вивчення дітьми структури цих предметів. Слід додати, що в 1836 р. Ф.Фребель відкрив в Тюрінгії заклад для розвитку у дітей та молоді інтересу до творчої праці, який по суті був фабрикою для вироблення іграшок. Там були зроблені перші предмети (дари), які повинні були служити для самовдосконалення дітей. До них відносились:

- дерев'яна куля, кубик, циліндр;
- різноколірні м'ячі, кожний на мотузочці, що дає дитині змогу маніпулювати ним;
- куб, поділений на 8 менших кубиків;
- куб, поділений на 8 брусків, з яких дитина може будувати різні предмети і фігури;
- куб, поділений на 27 кубиків, 3 з цих кубиків поділені навскіс по діагоналі навпіл, а 3 з них навскіс по діагоналі поділені на чверті, з цих елементів дитина може скласти різноманітні споруди;
- куб, поділений на 27 дощечок, з яких 3 поділені навпіл уздовж і 12 поділені навпіл упоперек.⁶

Метою використання „Дарів” за думкою Ф.Фребеля, є опанування дітьми комплексу інтелектуальних операцій: аналізу, зіставлення, порівняння, узагальнення. Тому процес ігрових дій з предметами стимулює психічний розвиток дитини (увагу, пам'ять, уявлення, творчість, вольові якості та ін.).

⁵ Ф. Фребель, *Дитячий садок. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки*, „Вища школа” 2004, с. 77.

⁶ Д. Ніколаєнко, *Дарунки Ф.Фребеля*, „Дошкільне виховання” 1991, № 9, с. 10-12.

Ф.Фребель вважав, що діти дякуючи активному контакту з різними формами предметів в процесі ігор мають можливість детально ознайомитись в ігровій практиці з їх структурою. Наприклад, викладання з кубиків та інших предметів різних фігур сприяло розвитку у дітей творчості, фантазії, конструкторських якостей, вміння маніпулювати предметами тощо. Виховуючи дитину в сім'ї мати мала можливість спостерігати за нею, допомагати їй своїми порадами, що на думку Ф.Фребеля, було дуже важливо у вихованні малюків. В його концепції ігри з предметами відігравали основну роль, однак поряд з ними, він надавав належну увагу рухливим іграм (з бігом, стрибками, танцями та ін.) та праці дітей в природі (доглядання за рослинами, тваринами).

На підставі багаторічних власних спостережень за ігровою діяльністю дітей дошкільного віку Ф.Фребель визначив, які основні засоби повинні застосовуватись у навчально-виховному процесі в цьому віковому періоді. Першим засобом він зазначив музику і співи. „Співи рано закріплюють у дитини елемент благородного і роблять дитину ще більш сприятливою у цьому відношенні.”⁷ Другим засобом є слово – „спочатку інстинктивно (що стосується немовлят) у вигляді материнських балачок, а потім у вигляді музичних звуків пісні.”⁸ Третім засобом є предмет (іграшка) – „у своїх зародках почуттів, членів всього тіла і душа дитини потребує предмета на якому вона могла б самостійно і самодіяльно розвиватись далі і повніше.”⁹ Ці засоби розвитку, виховання і навчання дошкільників є на думку Ф.Фребеля головними в реалізації Ігрової діяльності дітей.

Серед умінь, які формуються у дитини в дошкільний період її життя Ф.Фребель виділяє здатність до самореалізації і самовираження у мистецької діяльності. Образотворче мистецтво, музика, художнє слово викликають у дитини почуття задоволення. Відкриваючи для себе чарівну силу мистецтва дитина втілює свої естетичні почуття і думки в певні „творчі продукти” через спів, музикування, малювання, словотворчість. При цьому вона розкриває свій внутрішній світ, реалізує свої емоції, уяву, здібності та інтелект.

Ф.Фребель намагався широко популяризувати свою теорію ігор серед педагогічної громадськості та батьків в різних публікаціях на шпальтах журналів та книжках. Перші статті присвячені дидактичним іграм були опубліковані в журналі „Sonntagsblatt” в 1837-1840 роках. В 1843 р. були опубліковані статті про діяльність німецьких дитячих садків, в 1844 р. була видана книжка „Mutter und Koselider”

⁷ Ф. Фребель, *Детский сад*, М.: изд. К.Тихомирова.-1913, с. 18.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem, с. 19.

(Колисанки), де була викладена програма для виховання малих дітей до двох років, які ще не відвідували дитячий садок і виховувались вдома. З 1850 року видавався щотижневик за його редакцією, а в 1851 і 1852 роках журнал педагогічних поглядів Ф.Фребеля.

У своїх публікаціях він наголошував на необхідності педагогічного взаємозв'язку сімейного і суспільного виховання. Сімейне виховання дошкільнят у той час не мало наукового обґрунтування, не було популярних публікацій з сімейної педагогіки й воно здійснювалось батьками на основі власного досвіду своєї родини. Тому розроблені Ф.Фребелем „Дарунки для ігор” були своєрідним практичним інструментом, який можна було застосовувати в їх ігровій діяльності (починаючи з раннього віку) у родині. Також цінним для просвітництва батьків була його публікація „Виховання людини”, в якій розглянуто рекомендації щодо виховання дитини від народження до юнацтва. Провідною ідеєю цього твору є визначення сенсу життя батьків – „Будемо жити для наших дітей”, що наголошує на визнанні вагомості цього періоду життя підростаючих поколінь і відповідальності батьків перед дітьми та суспільством за їх виховання.¹⁰

У 1848 р. Ф.Фребель організував науково-методичну конференцію для вчителів елементарних шкіл на якій велися дискусії про взаємозв'язок у вихованні та навчанні дітей у дитячому садку та школі, а також про застосування розроблених ним предметів (дарів) у навчально-виховному процесі шкіл. В рішенні цієї конференції вчителі зафіксували пункт – „Звернутись до уряду міста Франкфурта про включення фребелівських дитячих садків до німецької системи народної освіти”. Однак педагогічна система Ф.Фребеля не знайшла позитивної оцінки у пруських влад та керівництва освітою, які відмовились від відкриття та утримання на своєму бюджеті цих дошкільних закладів.

У 1851 р. Ф.Фребель видає остатню публікацію – есе „Про третій дар” в журналі «Sonntagsblatt». Видатний педагог пішов з життя 21 червня 1852 року. Він прожив довге творче життя, яке було присвячено вирішенню проблем всебічного виховання дітей, особливо тих, які були позбавлені повноцінної батьківської опіки. Намагався організувати таким чином навчально-виховний процес, щоб сприяти їх мотивації до науки, виховання в них християнської моралі в середовищі своїх ровесників. Щоб діти відчували себе комфортно і росли як квіти в чудовому саду, в якому працюють дбайливі, доброзичливі і мудрі виховательки-садівниці.

Інноваційність педагогічних ідей Ф.Фребеля полягала на тому, що його дитячі садки, як виховні заклади для дітей від 3 до 6 років,

¹⁰ Ф. Фребель, *Будем жить для своих детей*, сост. предисловия Л.Волобуева, М.: изд. дом „Карапуз” 2001, с. 288.

значно відрізнялись від існуючих дошкільних закладів, які займались, в основному, тільки опікою дошкільнят та формальним (епізодичним) їх навчанням. Ф.Фребель намагався поширити та урізноманітнити виховний процес дітей дошкільного віку, спираючись на їх природну і різноманітну ігрову діяльність. Його ідеї початкового навчання дітей із застосуванням ігор в сім'ї після 1840 року були поширені у дитячих садках, в зв'язку з потребою суспільства у створенні державної опіки над малими дітьми. Дитячий садок став місцем проведення навчальних занять з дітьми спеціально підготовленими виховательками.

Слід зазначити, що педагогічна система Ф.Фребеля не завжди позитивно оцінювалась педагогами різних країн Європи, вони відмічали окремі негативні її аспекти: надмірне захоплення систематизацією занять дошкільників, що пригнічує їх свободу в освітньому процесі; занадто регламентована методика роботи з дітьми. Зокрема, відомий російський педагог К.Д.Ушинський аналізуючи Фребелівську систему зауважив про дещо схоластичний характер його ігор-занять та недостатню самостійність дітей під час їх проведення. Однак він відмітив значну заслугу Ф.Фребеля у розробці теорії гри, в якій обґрунтована концепція про те, що дитячі ігри є основою педагогічного процесу у дитячому садку і вільним проявом внутрішнього світу дитини.

Після смерті Ф.Фребеля його ідеї, які не знайшли в ті часи належної реалізації в Німеччині, були поширені на інші країни Європи, зокрема, Росії, Польщі, Франції, Англії, Італії та ін. Це була також заслуга педагога Берти Маренхолц-Бюлов (1810-1898 р.р.), яка була доброю колегою Ф.Фребеля, особливо в останні роки його життя.

Педагогічна концепція Ф.Фребеля наприкінці ХІХ століття була позитивно прийнята як новаторська представниками педагогічної громадськості майже всіх країн Європи незважаючи на те, що зміст виховного процесу в дошкільних закладах мав свою національну специфіку. Наприклад, в Росії та Україні створення дошкільних закладів широко пропагувало „Товариство народних дитячих садків”, яке вважало, що зміст виховної роботи в них повинен бути зорієнтований на педагогічні рекомендації Ф.Фребеля. В 1907 р. в м. Києві починає функціонувати Фребелівський жіночий педагогічний інститут, який готував вихователек – фребелек для дитячих садків. У зв'язку з індустріалізацією в більшості країнах Європи та значною міграцією сільського населення до міст, більшість жінок стали працювати на різних підприємствах. Тому дитячі садки розглядались в цей період, як заклади, що допомагають батькам виховувати дітей дошкільного віку, особливо для тих жінок, які самостійно виховували своїх дітей і одночасно працювали.

Заклучення

Фребелівське виховання дитини із застосуванням різноманітних ігор, а також спрямованість його педагогічної концепції на всебічний розвиток здібностей дошкільнят, відповідали потребам суспільства. Його дошкільна педагогіка пов'язала соціальні аспекти опіки над дітьми з основами їх всебічного виховання, створюючи тим самим фундамент для майбутнього систематичного навчання у школі і швидкої адаптації до нього у першому класі.

Заслуга Ф.Фребеля є також в тому, що він визначив розвивальне, виховне, освітнє значення дитячої гри та її місце у системі дошкільного виховання, у розробці дидактичного матеріалу для ігор (шість дарунків Ф.Фребеля). Фребелівські ідеї гуманного ставлення до дітей, розвивальний характер виховання, врахування індивідуальності кожної дитини покладено в основу сучасної дошкільної педагогіки, що почала своє становлення та активний розвиток як самостійна галузь педагогічної науки з періоду плідної педагогічної діяльності Ф.Фребеля.

Бібліографія

- Adamek I., *Teoria i praktyka przygotowania do szkoły w warunkach rozwoju polskiego przedszkola (druga połowa XIX wieku – 1918 rok)*, Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Kraków 2000.
- Myśliciele – o wychowaniu*, Kupisiewicz Cz., Wydawnictwo Graf-Punkt, Warszawa 2000.
- Lange W., *Pedagogiczne dzieła zebrane F. Frobla*, t. 1: *F. Frobel i jego edukacja człowieka i pedagoga*, t. 2: *Poglądy F. Frobla na wychowanie człowieka oraz eseje różnej treści*, Berlin 1862.
- Борисова З., *Фрідріх Фребель – засновник ідеї дитячого садка*, „Дошкільне виховання” 2002, № 12.
- Николаєнко Д., *Дарунки Фрідріха Фребеля*, „Дошкільне виховання” 1991, № 9.
- Фребель Ф., *Детский сад*, М.: изд. К.Тихомирова, 1913.
- Фребель Ф., *Будем жить для своих детей* /сост. предисловия Л.Волобуева, М.:изд. дом „Карапуз”, 2001.
- Фребель Ф., *Дитячий садок. Хрестоматія з історії дошкільної педагогіки*, за ред. З. Борисової. К.: „Вища школа” 2004.